

منبع‌شناسی بداء و موضوع‌های مرتبط با آن - زهره اخوان مقدم، سید مجید نبوی

فصلنامه تخصصی مطالعات قرآن و حدیث سفینه

سال چهاردهم، شماره ۵۳ «ویژه عدل الهی»، زمستان ۱۳۹۵، ص ۱۵۲-۱۷۷

منبع‌شناسی بداء و موضوع‌های مرتبط با آن

زهره اخوان مقدم*

سید مجید نبوی**

چکیده: «بداء» از ریشه «ب د و» به معنای آشکار شدن و ظاهر شدن است و در اصطلاح به معنای «تغییر دادن تقدیرات توسط خداوند، به سبب برخی وقایع و حوادث و شرایط خاص» می‌باشد. از آنجا که «بدا» یکی از موضوعات مهم کلام، و همچنان مسئله‌ای پرچالش است، نگارندگان در این گفتار، ۹۸ کتاب را که بخشی از آن مربوط به بداء می‌شود، شناسانده‌اند همچنین ۲۸ پایان‌نامه و ۶۱ مقاله در این زمینه معرفی کرده‌اند. و پس از آن، ۱۳۸ کتاب را که در باب موضوع‌های مرتبط با بداء (مانند: نسخ، قضا و قدر، ام‌الکتاب، لوح محو و اثبات، و...) نوشته شده، شناسانده‌اند. باشد که راه بر پژوهندگان آسان گردد.

کلیدواژه‌ها: بداء - کتاب؛ بداء - پایان‌نامه؛ بداء - مقاله؛ بداء - موضوع‌های مرتبط.

---

*. استادیار و عضو هیئت علمی دانشگاه علوم و فنون قرآن تهران
dr.zo.akhavan@gmail.com

** . کارشناس ارشد علوم قرآن و حدیث
majidnabavi۱۳۶۶@gmail.com

منبع‌شناسی قدم اول یک تحقیق متقن و استوار است. هر محقق برای تحقیق خود قبل از هر کاری، نیازمند آشنایی با منابع پیرامون تحقیق است. تحقیق‌های ضعیف و ناستوار، اغلب نشأت گرفته از عدم اطلاع از منابع نوشته شده پیرامون موضوع تحقیق است و آشنایی با منابع بیشتر نظرات محقق را دقیق‌تر و او را از خطا دورتر می‌کند. حضرت علی علیه السلام در این باره می‌فرمایند: «من استقبل وجوه الآراء عرف مواقع الخطاء» (کسی که از نظرات مختلف استقبال کند جایگاه‌های خطا را خواهد شناخت). به عبارت دیگر لازمه تحقیق صحیح، شناخت منابع می‌باشد. موضوع این نگارش، منبع‌شناسی بداء است، لذا در ابتدا توضیحی درباره بداء بیان می‌شود.

بداء از ریشه بدو به معنای آشکار شدن و ظاهر شدن است و در اصطلاح به معنای تغییر دادن تقدیرات توسط خداوند، به سبب برخی وقایع و حوادث و شرایط خاص است. بداء با نسخ شباهت و تفاوت دارد. علی‌رغم روایاتی که در جوامع روایی اهل سنت وجود دارد و بر بداء دلالت می‌کند، اهل سنت مسئله بداء را جزء اعتقادات خود نمی‌دانند. آیات و روایات زیادی (مستقیم و غیرمستقیم) به بداء اشاره دارند. یکی از این موارد داستان قوم حضرت یونس علیه السلام می‌باشد، زمانی که قوم حضرت یونس علیه السلام مستحق عذاب شده بودند و با توبه و اظهار ندامت از خداوند درخواست برداشتن عذاب را کردند و خداوند هم عذاب را از این قوم برداشت. به عبارت دیگر در سرنوشت قوم حضرت یونس علیه السلام بداء حاصل شد. آیه دیگری که برای بداء می‌توان آورد، آیه «یمحو الله ما یشاء و یثبت و عنده ام الكتاب» (رعد/۳۹) است، یعنی: خداوند هر چه را بخواهد (در لوح محو و اثبات) محو و باطل می‌کند و (حوادثی را در آن) درج می‌کند و امّ الكتاب (لوح

محموظ) در نزد اوست. آیه «ما ننسخ من آية أو نُنسخها» (بقره/۱۰۶) [هیچ آیه‌ای را منسوخ یا ترک نمی‌کنیم مگر آنکه بهتر از آن یا همانند آن را می‌آوریم]. نیز بر بدهاء دلالت دارد. در روایات نیز ائمه علیهم‌السلام می‌فرمایند: خداوند به چیزی برتر از بدهاء عبادت نشده است، و فرمودند: اگر مردم پاداش اعتقاد به بدهاء را می‌دانستند، در سخن گفتن پیرامون آن سستی نمی‌کردند.

علاوه بر آیات و روایات، دانشمندان و محققان نیز درباره بدهاء بحث کرده‌اند و کتاب‌ها و پایان‌نامه‌ها و مقالات زیادی نوشته‌اند که هدف این نگارش معرفی آن‌هاست. این مقاله در دو بخش تنظیم شده است: بخش اول درباره بدهاء، بخش دوم درباره موضوعات مرتبط با بدهاء. یعنی: نسخ، قضا، قدر، سرنوشت، جبر، اختیار، ام‌الکتاب، لوح محفوظ، لوح محو، لوح اثبات، اجل حتمی و اجل مسمی. امید است که با معرفی این منابع، راه تحقیق برای محققانی که در این زمینه تحقیق می‌کنند، هموارتر شود.

بخش اول این تحقیق به معرفی کتاب‌ها و مقاله‌ها و پایان‌نامه‌ها می‌پردازد. در این بخش، کتاب‌هایی که یا به‌طور کامل یا بخشی از آن درباره بدهاء می‌باشد آمده است. کتاب‌هایی که به‌طور کامل به بدهاء پرداخته، در انتهای معرفی شماره صفحات کتاب با حرف «ص» آمده است و بیانگر تعداد صفحات آن کتاب است، اما کتاب‌هایی که بخشی از آن‌ها به بدهاء پرداخته در انتهای آن‌ها کلمه صفحه آمده که می‌رساند مطلبی که درباره بدهاء است، در چه صفحه‌ای آمده و از چه صفحه‌ای شروع می‌شود.

بخش دوم این تحقیق، به معرفی کتاب‌هایی می‌پردازد که موضوعات آن‌ها مرتبط با بدهاء می‌باشد.

نکته بسیار مهم که باید تذکر داد، آن که این فهرست، فقط راهنمای پژوهش

است. بدین روی، معرفی منبعی در اینجا بدان معنا نیست که محتوای آن مورد تأیید نویسندگان باشد.

بخش اول منبع شناسی بداء

کتابها

۱. أبهى المراد في شرح مؤتمر علماء بغداد، ابن عطية - جميل حمود، ۲ جلد، مؤسسة الأعلمی، بیروت، ۱۴۲۳ ق، ج ۲، صفحه ۲۸.
۲. الأساس لعقائد الأکیاس، قاسم بن محمد بن علی، مكتبة التراث الإسلامي، صعده، ۱۴۲۱ ق، چاپ سوم، صفحه ۱۴۱.
۳. أسرار التوحید، محمد علی اردکانی، انتشارات اسلامیة، تهران، بی تا، صفحه ۳۷۵.
۴. الأضواء علی عقائد الشیعة الإمامیة، جعفر سبحانی، مؤسسه امام صادق علیه السلام، بی تا، صفحه ۴۲۷.
۵. إعتقادات الإمامیة، محمد بن علی ابن بابویه، (صدوق)، ۱ جلد، کنگره شیخ مفید، ایران، قم، چاپ: دوم، ۱۴۱۴ ق، صفحه ۴۰.
۶. البداء دراسة فی مرویات الامامیة و اقوال علمائهم، سیدجاسم الموسوی، تهران: نشر مشعر، ۱۳۹۳، ۱۷۳ ص.
۷. الإلهیات علی هدی الكتاب و السنة و العقل، جعفر سبحانی، ۴ جلدی، المركز العالمی للدراسات الإسلامیة، ۱۴۱۲ ق، ج ۲، صفحه ۲۲۱.
۸. اندیشه های کلامی شیخ مفید، مارتین مکدموت - ترجمه احمد آرام، ۱ جلدی،

انتشارات دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۷۲ ش، صفحه ۴۳۵.

۹. الإنصاف في مسائل دام فيها الخلاف، جعفر سبحانی، ۳ جلدی، مؤسسة الإمام الصادق علیه السلام، قم، ۱۳۸۱ ش، چاپ اول، ج ۳، صفحه ۳۶۷.

۱۰. أنوار الحكمة، فیض کاشانی، ۱ جلدی، انتشارات بیدار، قم، ۱۴۲۵ ق، چاپ اول، صفحه ۱۸۰.

۱۱. الإيمان و الکفر في الكتاب و السنة، جعفر سبحانی، ۱ جلدی، مؤسسه امام صادق علیه السلام، قم، ۱۳۸۵ ش، چاپ دوم، صفحه ۷۵.

۱۲. بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار (ط، بیروت)، محمد باقر بن محمد تقی

مجلسی، ۱۱۱ جلد، دار إحياء التراث العربی، بیروت، چاپ: دوم، ۱۴۰۳ ق، ج ۴، صفحه ۹۲.

۱۳. بحوث فی الملل و النحل، جعفر سبحانی، فترق و مذاهب، ۹ جلدی، مؤسسة النشر

الإسلامی - مؤسسة الإمام الصادق علیه السلام، قم، ج ۳، صفحه ۲۷۶. این کتاب در سال های مختلف چاپ شده است.

۱۴. البداء = بداء آیه عظمه الله: درسه تحلیلیه فی علم الله تعالی و قدرته و البداء، محاضرات محمدباقر علم الهدی، السیدعلی الرضوی، مشهد: ولایت، ۱۳۹۰، ۳۳۶ ص.

۱۵. البداء بین الحقیقة والافتراء، عادل العلوی،

- قم: الموسسه الاسلاميه العامه للتبليغ و الارشاد، ۱۴۳۲ ق. = ۱۳۹۰، ۱۱۲ ص.
۱۶. بدهاء در پرتو كتاب و سنت، عبدالرضا جمالزاده، قم: دارالنور، ۱۳۸۶، ۱۱۹ ص.
۱۷. البدهاء على ضوء الكتاب والسنة، محاضرات جعفر سبحانی، بقلم جعفر الهادی، قم: موسسه الامام صادق عليه السلام، ۱۴۳۴ ق. = ۲۰۱۳ م. = ۱۳۹۲، ۱۴۳ ص. اين كتاب در سالهای مختلف توسط ناشران متفاوت منتشر شده است.
۱۸. البدهاء عندالشيعة الاماميه، سيد محمد كلانتر، نجف، جامعه النجف الدينيه، ۱۳۹۵ ق.
۱۹. البدهاء في القرآن الكريم، عبدالكريم البهبهانی، قم: مركز الطباعه و النشر للمجمع العالمی لاهل البيت، ۱۴۲۶ ق = ۱۳۸۴، ۳۱ ص.
۲۰. البدهاء و النسخ: حقيقتهما و موقف الشيعة منهما، مصطفى قصير العاملي، بيروت: دار الهادي، ۱۴۲۱ ق. = ۲۰۰۱ م. = ۱۳۸۰، ۷۲ ص.
۲۱. بدهاء و علم الهی، داود احمدزاده، تهران: حكمت علوی، ۱۳۹۱، ۱۹۰ ص.
۲۲. البدهاء، مرتضى العسكري، تهران: نشر مشعر، ۱۴۱۶ ق. = ۱۹۹۵ م. = ۱۳۷۴، ۲۴ ص، اين كتاب در سالهای مختلف چاپ شده است.
۲۳. بدهاء، مرتضى عسكري، مترجم كميل اصغر زيدي، تهران: نيك ملكي، ۱۳۸۷ = ۲۰۰۸ م، ۳۰ ص. اين كتاب به زبان اردو است.
۲۴. بدهاء، يا، محو و اثبات الهی، مرتضى عسكري، تهران: مجمع علمي اسلامي، ۱۳۷۷، ص ۳۹.
۲۵. بداية المعارف الإلهية في شرح عقائد الإمامية، سيد محسن خرازی، ۲ جلدی، مؤسسه النشر الإسلامي، قم، ۱۴۱۷ ق، چاپ چهارم، ج ۱، صفحه ۱۹۰.
۲۶. التبيان في تفسير القرآن، محمد بن حسن، طوسی، دار احیاء التراث العربی، بیروت، بی تا، ۱۰ جلدی، ج ۱ ص ۱۳ (سوره حمد).
۲۷. تحلیل و بررسی مسئله بدهاء از دیدگاه دانشمندان اسلامی، ماندنی مواساتیان، تهران: نبأ، ۱۳۸۵، ۱۲۳ ص.
۲۸. تصحيح اعتقادات الإمامية، محمد بن محمد شيخ مفيد، ۱ جلد، كنگره شيخ مفيد، ايران، قم، چاپ: دوم، ۱۴۱۴ ق، صفحه ۶۵.
۲۹. التعليقة على أصول الكافي، محمد باقرين محمد ميرداماد، ۱ جلد، مطبعة الخيام، ايران، قم، چاپ: اول، ۱۴۰۳ ق، صفحه ۳۵۹.
۳۰. تفسير احسن الحديث، سيد على اكبر، قرشي، بنياد بعثت، تهران، ۱۳۶۶ ش، ۱۲ جلدی، ج ۵ ص ۲۶۲ (رعد / ۳۹).
۳۱. تفسير نمونه، ناصر مكارم شيرازي، دار الكتب الإسلامية، تهران، ۱۳۷۴ ش، ۲۷ جلدی، ج ۱۰ ص ۲۴۵ و ۲۴۶ و ۲۴۷ و ۲۴۸ و ۲۴۹ (رعد / ۳۹).
۳۲. تنبيهات حول المبدأ و المعاد، حسنعلی مرواريد، ۱ جلدی، آستان قدس رضوی،

بن محمد مؤمن جیلانی، ۲ جلد، دار الحدیث، ایران، قم، چاپ: اول، ۱۴۲۹ ق، ۱۳۸۷ ش، ج ۱، صفحه ۴۵۰.

۴۲. راهنمای حقیقت، جعفر سبحانی، ۱ جلدی، نشر مشعر، تهران، ۱۳۸۷ ش، چاپ پنجم، صفحه ۹۸.

۴۳. رسائل الشریف المرتضی، شریف مرتضی، ۴ جلدی، دارالقرآن الکریم، قم، ۱۴۰۵ ق، چاپ اول، ج ۱، صفحه ۱۱۶.

۴۴. رسائل و مقالات، جعفر سبحانی، ۶ جلدی، مؤسسه الإمام الصادق علیه السلام، قم، ۱۴۲۵ ق، چاپ دوم، ج ۱، صفحه ۳۳.

۴۵. رسائل وحدت وجود و بده، محمدکاظم عصار، باحواشی - و مقدمه و تصحیح - جلال الدین - آشتیانی - تهران: محمدی، ۱۳۵۰، ۱۹۵ ص.

۴۶. ریاض الأبرار فی مناقب الأئمة الأطهار، نعمت الله بن عبد الله جزائری، ۳ جلد، مؤسسه التاريخ العربی، بیروت، چاپ: اول، ۱۴۲۷ ق، ۲۰۰۶ م، ج ۳، صفحه ۱۱۶.

۴۷. سلسله المسائل العقائدية، جعفر سبحانی - تقریر از حسن مکی عاملی، ۱۰ جلدی، بی تا، مؤسسه امام صادق علیه السلام، قم، ج ۸، صفحه ۳.

۴۸. سیمای عقائد شیعه، جعفر سبحانی - ترجمه جواد محدثی، نشر مشعر، تهران، ۱۳۸۶ ش، چاپ اول، صفحه ۲۸۴.

۴۹. الشافی فی العقائد والأخلاق والأحكام، فیض کاشانی، ۲ جلدی، دار اللوح المحفوظ، ۱۴۲۵

مشهد، ۱۴۱۸ ق، چاپ دوم، صفحه ۱۸۹.

۳۳. التوحید الصدوق، محمد بن علی ابن بابویه، وفات ۳۸۱ ق، محقق، مصحح: هاشم حسینی، ناشر: جامعه مدرسین، قم، ۱۳۹۸ ق، چاپ اول، صفحه ۳۳۱.

۳۴. ثلاث رسائل فی الحکمه الاسلامیه: وحده الوجود، شذرات فی الجبر و الاختیار، اجابه الدعاء، فی مساله البده، للعلامه محمدکاظم عصار، نقلها الی العربیه صلاح الصاوی، تهران: المکتبه المرتضویه، ۱۳۹۱ ق = ۱۳۴۹، ۱۲۰ ص.

۳۵. الجبر و الاختیار، آیت الله سید صادق روحانی، بی جا، بی تا، ۱ جلدی، صفحه ۱۶۸.

۳۶. الجوامع و الفوارق بین السنة و الشیعه، محمد جواد مغنیه، ۱ جلدی، مؤسسه عز الدین، ۱۴۱۴ ق، صفحه ۲۹۸.

۳۷. الحاشیه علی أصول الکافی، احمد بن زین العابدین علوی عاملی، ۱ جلد، دار الحدیث، قم، چاپ: اول، ۱۴۲۷ ق، ۱۳۸۵ ش، صفحه ۳۳۷.

۳۸. الحاشیه علی أصول الکافی، ملا محمد امین الاستر آبادی، ۱ جلد، دار الحدیث، قم، چاپ: اول، ۱۴۳۰، صفحه ۱۲۵.

۳۹. حق البقین فی معرفه أصول الدین، سید عبد الله شبر، ۱ جلدی، أنوار الهدی، قم، ۱۴۲۴ ق، چاپ دوم، صفحه ۱۰۹.

۴۰. دو گفتار در بده، تهران: چتر دانش، ۱۳۹۳، ۷۷ ص.

۴۱. الذریعه الی حافظ الشریعه، رفیع الدین محمد

- ق، چاپ اول، صفحه ۲۲۲.
۵۰. الشافی فی شرح الکافی، ملا خلیل بن غازی قزوینی، ۲ جلد، دار الحدیث، ایران، قم، چاپ: اول، ۱۴۲۹ ق، ۱۳۸۷ ش، ج ۲، صفحه ۴۰۸.
۵۱. شبهات و ردود، سامی بدری، ۴ جلدی، قم، ۱۴۱۷ ق، چاپ دوم، ج ۱، صفحه ۷۱.
۵۲. شرح أصول الکافی محمد بن ابراهیم، صدرالدین شیرازی، (صدرا)، ۴ جلد، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، تهران، چاپ: اول، ۱۳۸۳ ش، ج ۱، صفحه ۱۲۶.
۵۳. شرح الأساس الکبیر، احمد بن محمد بن صلاح شرفی، ۲ جلدی، دار الحکمة الیمانیة، صنعاء، ۱۴۱۱ ق، چاپ اول، ج ۱، صفحه ۴۲۷.
۵۴. شرح الأصول الخمسة، قاضی عبد الجبار، قوام الدین مانکدیم، ۱ جلدی، دار احیاء التراث العربی، بیروت، چاپ اول، ۱۴۲۲ ق، صفحه ۳۹۳.
۵۵. شرح الکافی، الأصول و الروضة، محمد صالح بن احمد مازندرانی، ۱۲ جلد، المكتبة الإسلامية، تهران، چاپ: اول، ۱۳۸۲ ق، ج ۴، صفحه ۳۱۱.
۵۶. شرح المصطلحات الکلامیة، جمعی از نویسندگان، فرهنگ نامه، ۱ جلدی، آستان قدس رضوی، مشهد، ۱۴۱۵ ق، چاپ اول، صفحه ۵۶.
۵۷. شیعه پاسخ می دهد، سید رضا حسینی نسب، ۱ جلدی، نشر مشعر، تهران، ۱۳۸۶ ش، چاپ نوزدهم، صفحه ۷۱.
۵۸. صافی در شرح کافی، ملا خلیل بن غازی قزوینی، ۲ جلد، دار الحدیث، ایران، قم، چاپ: اول، ۱۴۲۹ ق، ۱۳۸۷ ش، ج ۲، صفحه ۴۸۸.
۵۹. العرش والكرسى فى القرآن الکریم، مراتب العلم الالهي وكيفيه وقوع البداء فيه، السيد کمال الحیدری، قم: دارفراقد، ۱۴۳۱ ق. = ۲۰۱۰ م. = ۱۳۸۹، ۱۰۲ ص.
۶۰. عقاید اسلام در قرآن کریم، سید مرتضی عسکری - ترجمه محمد جواد کریمی، ۳ جلدی، مجمع علمی اسلامی، ۱۳۷۸ ش، چاپ اول، ج ۲، صفحه ۵۰۱.
۶۱. عقائد الإمامیة الإثنی عشریة، سید ابراهیم موسوی زنجانی، ۳ جلدی، مؤسسه الأعلمی، بیروت، ۱۴۱۳ ق، چاپ سوم، ج ۱، صفحه ۳۴.
۶۲. عقائد الإمامیة، شیخ محمدرضا مظفر، انتشارات انصاریان، قم، ۱۳۸۷ ش، چاپ دوازدهم، صفحه ۴۵.
۶۳. العقيدة الإسلامية، جعفر سبحانی، مؤسسه امام صادق علیه السلام، قم، ۱۳۸۶ ش، چاپ سوم، صفحه ۲۸۶.
۶۴. علم الیقین فی أصول الدین، فیض کاشانی، ۲ جلدی، انتشارات بیدار، قم، ۱۴۱۸ ق، چاپ اول، ج ۱، صفحه ۲۴۱.
۶۵. فرهنگ شیعه، پژوهشکده تحقیقات اسلامی، زمزم هدایت، قم، ۱۳۸۶ ش، چاپ دوم، صفحه ۱۵۰.
۶۶. فرهنگ علم کلام، احمد خاتمی،

- انتشارات صبا، تهران، ۱۳۷۰ ش، چاپ اول، صفحه ۷۵.
۶۷. فرهنگ معارف اسلامی، سید جعفر سجادی، ۴ جلدی، انتشارات دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۷۳ ش، چاپ سوم، ج ۱، صفحه ۳۹۱.
۶۸. الفصول المهمة في أصول الأئمة، محمد بن حسن شيخ حر عاملی، ۳ جلد، مؤسسه معارف اسلامی امام رضا علیه السلام، قم، چاپ: اول، ۱۴۱۸ ق، ۱۳۷۶ ش، ج ۱، صفحه ۲۵۲.
۶۹. الفوائد البهية في شرح عقائد الإمامية، محمد جميل حمود، ۲ جلدی، مؤسسة الأعلمی، بیروت، ۱۴۲۱ ق، چاپ دوم، ج ۱، صفحه ۳۵۳.
۷۰. فی رحاب أهل البيت علیهم السلام، جمعی از نویسندگان، ۴۰ جلدی، المجمع العالمي لأهل البيت علیهم السلام، ۱۴۲۶ ق، چاپ دوم، ج ۶، صفحه ۱۱.
۷۱. قرة العيون في المعارف والحكم، فیض کاشانی، دار الكتاب الإسلامی، قم، ۱۴۲۳ ق، چاپ دوم، صفحه ۳۹۱.
۷۲. کاشف الأسرار، نظر علی طالقانی، ۲ جلدی، مؤسسه خدمات فرهنگی رسا، تهران، ۱۳۷۳ ش، چاپ اول، ج ۲، صفحه ۵۰۴.
۷۳. الکافی (ط، الإسلامیة)، محمد بن یعقوب بن اسحاق کلینی، محقق و مصحح: علی اکبر غفاری و محمد آخوندی، دار الکتب الإسلامیة، تهران، ۱۴۰۷ ق، چاپ چهارم، ج ۱، صفحه ۱۴۶.
۷۴. کتاب الغيبة للحجة، محمد بن الحسن طوسی، ۱ جلد، دار المعارف الإسلامیة، ایران، قم، چاپ: اول، ۱۴۱۱ ق، صفحه ۴۲۹.
۷۵. الكشف الوافي في شرح أصول الكافي، محمد هادی بن معین الدین محمد شریف شیرازی (أصف شیرازی)، ۱ جلد، دار الحدیث، قم، چاپ: اول، ۱۴۳۰ ق، ۱۳۸۸ ش، صفحه ۶۱۵.
۷۶. کلم الطیب در تقریر عقاید اسلام، سید عبد الحسین طیب، کتابخانه اسلام، ۱۳۶۲ ش، چاپ چهارم، صفحه ۱۵۳.
۷۷. کمال الدین و تمام النعمة، محمد بن علی صدوق، محقق و مصحح: علی اکبر غفاری، ۲ جلد، اسلامیه، تهران، چاپ: دوم، ۱۳۹۵ ق، ج ۱، صفحه ۶۹.
۷۸. کنز الفوائد، محمد بن علی کراجکی، ۲ جلد، دارالذخائر، ایران، قم، چاپ: اول، ۱۴۱۰ ق، ج ۱، صفحه ۲۲۷.
۷۹. گنجینه معارف شیعه امامیه، کراجکی، ترجمه محمد باقر کمره ای، ۲ جلدی، فردوسی، تهران، چاپ اول، ج ۱، صفحه ۲۷۲.
۸۰. لأکون مع الصادقین، محمد تیجانی سماوی، بی جا، بی تا، صفحه ۱۷۷.
۸۱. مجموعه آثار استاد شهید مطهری، شهید مطهری، ۲۷ جلدی، انتشارات صدرا، تهران، ج ۲۵، صفحه ۵۱۴.
۸۲. مرآة العقول في شرح أخبار آل الرسول، محمد باقر بن محمد تقی مجلسی، ۲۶ جلد، دار

- الکتب الإسلامية، تهران، چاپ: دوم، ۱۴۰۴ ق، ج ۲، صفحه ۱۲۳.
۸۳. مساله البداء سعيد اختر رضوى، قم موسسه انصاريان، ۱۳۷۵، ۹۶ ص.
- ۸۳/۱. نسخ و بداء فضل الله مير شفيعى، قم، مؤلف، ۱۳۷۰، ۱۱۱ ص.
۸۴. المغنى فى أبواب التوحيد و العدل، قاضى عبد الجبار، ۱۴ جلدی، الدار المصرية، قاهره، ۱۹۶۵-۱۹۶۲ م، ج ۱۱، صفحه ۲۵، ج ۱۶ صفحه ۶۵.
۸۵. مفاتيح الغيب، فخر رازى، محمد بن عمر، مطبوعه البهيه المصريه، بى تا، ۳۲ جلدی، ج ۹ ص ۱۶ (آل عمران / ۱۴۰)، ج ۱۹ ص ۶۶ (رعد / ۳۹)، ج ۲۵ ص ۲۵۳ (سبأ / ۲۱)، ج ۱ ص ۲۶۷ (بقره / ۱۰۶).
۸۶. مفهوم البداء فى الفكر الاسلامى، هاشم الموسوى، بيروت: الغدير، ۱۴۱۴ ق. = ۱۹۹۴ م. = ۱۳۷۳، ۶۴ ص.
۸۷. مناظرات فى العقائد و الأحكام، عبدالله حسن، ۲ جلدی، دليل ما، قم، ۱۴۲۷ ق، چاپ دوم، ج ۱، صفحه ۳۱.
۸۸. موسوعة مصطلحات علم الكلام الإسلامى، سميح دغيم، فرهنگ نامه، ۲ جلدی، مكتبة لبنان ناشرون، بيروت، ۱۹۹۸ م، چاپ اول، ج ۱، صفحه ۲۷۳ و صفحه ۹۱۹.
۸۹. الميزان فى تفسير القرآن، سيد محمد حسين، طباطبایى، دفتر انتشارات اسلامى جامعهى مدرسين، بى تا، ۲۰ جلدی، ج ۳ ص
- ۱۸ (آل عمران / ۴) و ج ۱۱ ص ۳۸۱ (رعد / ۴۳).
۹۰. نبراس الهدى فى ابداء البداء، السيد مير تقى الحسينى الگركانى، قم: مركز فقهى ائمه اطهار عليهم السلام، ۱۳۹۳، ۴۲۹ ص.
۹۱. النسخ و البداء فى الكتاب و السنة و تليه رسالة حول حجية احاديث ...، شيخ جعفر السبحانى؛ بقلم محمد حسين الحاج العاملى، بيروت: دارالهادى، م ۱۹۹۷ = ق ۱۴۱۸ = ۱۳۷۶، ص ۱۱۸.
۹۲. نسخ و بداء در قرآن، نادعلى - عاشورى، اصفهان: مهر قائم، ۱۳۸۲، ص ۱۹۰.
۹۳. نسخ و بداء: معماى عمر و روزى، فضل ... مير شفيعى، قم: فضل الله مير شفيعى، ۱۳۷۰، ص ۱۱۱.
۹۴. نظريه البداء عند صدرالدين الشيرازى، عبدالزهره البندر، ترجمه و تحقيق حسين بهروان، مشهد: سخن گستر: دانشگاه آزاد اسلامى، واحد سبزوار، معاونت پژوهشى، ۱۳۹۱، ۲۶۸ ص.
۹۵. نظريه البداء عند صدرالدين الشيرازى، عبدالزهره البندر، نجف الاشرف: مطبوعه النعمان، ۱۳۹۵ ق. = ۱۹۷۵ م. = ۱۳۵۴، ۲۱۶ ص.
۹۶. نقض الوشيعه، آيت الله سيد محسن امين، مؤسسه الأعلمى، بيروت، ۱۴۰۳ ق، چاپ چهارم، صفحه ۴۰۷.
۹۷. الوافى، محمد محسن بن شاه مرتضى فيض كاشانى، ۲۶ جلد، كتابخانه امام أمير

- رنجبر حسینی، دانشکده علوم حدیث ۱۳۹۲.
۳. بررسی آثار و لوازم اعتقاد به آموزه بدهاء، مجید شعبانی، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: محمد بیدهندی، استاد مشاور: مهدی مطیع، دانشگاه اصفهان - دانشکده ادبیات و علوم انسانی ۱۳۸۹.
۴. بررسی تحلیلی نشانه‌های حتمی الوقوع ظهور امام مهدی علیه السلام در روایات، مرتضی خوش‌نویس زاده اصفهانی، استاد راهنما: احمد محمودی، استاد مشاور: اسماعیل ملکوتی خواه، کارشناسی ارشد، دانشگاه اصفهان - دانشکده ادبیات و علوم انسانی ۱۳۹۱.
۵. بررسی تطبیقی اراده و مشیت الهی در حکمت متعالیه و آیات و روایات، سمیه چشک، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: علی‌اکبر نصیری، استاد مشاور: علی‌رضا حیدری نسب، دانشگاه سیستان و بلوچستان - دانشکده الهیات و معارف اسلامی ۱۳۹۲.
۶. بررسی تطبیقی دیدگاه امام فخر رازی و علامه طباطبایی درباره نسخ و بدهاء، ام‌کلثوم محمدی، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: سید محسن میرباقری، استاد مشاور: عین‌الله خادمی، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی - دانشکده علوم انسانی و تربیت‌بدنی، ۱۳۹۰.
۷. بررسی تطبیقی مسأله بدهاء در مدرسه کوفه و بغداد، یوسف مکتوبیان، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: محمدتقی سبحانی، استاد مشاور:

- المؤمنین علی علیه السلام، اصفهان، چاپ: اول، ۱۴۰۶ ق، ج ۱، صفحه ۵۰۷.
۹۸. الهدایا لشعبة أئمة الهدی، محمد مجذوب تبریزی، جلد ۲، دار الحدیث، ایران، قم، چاپ: اول، ۱۴۲۹ ش، ۱۳۸۷ ش، ج ۲، صفحه ۳۷۴.
- در مورد بدهاء چند نسخه خطی وجود دارد. در کتابهایی چون الذریعه، تکمله امل الآمل، معالم العلماء و... نیز کتابهایی درباره بدهاء معرفی شده است. از آنجا که هدف این نگارش معرفی کتابهای چاپی موجود می‌باشد نه کتابهای خطی و نه کتابهایی که بزرگان در آثار خود معرفی کرده‌اند، از معرفی آنها صرف نظر می‌شود و به کسانی که علاقه به دانستن آنها دارند، مقاله‌های ذیل معرفی می‌شود.
- آموزه بدهاء و کتابشناسی آن، محمد رضا زاده‌وش، کتاب ماه دین، خرداد و تیر ۱۳۸۲ - شماره ۶۸ و ۶۹، ۱۵ صفحه - از ۶۶ تا ۸۰.
- کتابنامه‌ای درباره بدهاء، مجموعه مقالات کنگره شیخ مفید، شماره ۹۳، ۳ صفحه - از ۳۳ تا ۳۵.

پایان‌نامه‌ها

۱. انسان و سرنوشت، تاج‌الدین حسام‌الدین، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: محمد مهدی گرجیان، جامعه المصطفی العالمیه - دانشکده الهیات و معارف اسلامی ۱۳۸۵.
۲. آراء کلامی ابوالفتح کراچکی، محسن زارع پور، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: سید محمود موسوی، استاد مشاور: محمد

سید کاظم طباطبایی، دانشکده علوم حدیث، ۱۳۹۱.

۸. بررسی تطبیقی نظرات مفسران شیعه و سنی در موضوع بدها و لوح محو و اثبات، نصرالله سیفی پور نقتنه، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: حسن اسلام پور، استاد مشاور: عبدالرضا زاهدی، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم - دانشکده علوم قرآنی قم، ۱۳۹۰.

۹. بررسی مسأله بدها از دیدگاه عقل و نقل، سرور هاشمی، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: ابوالحسن غفاری، استاد مشاور: محمد کریمی، جامعه المصطفی العالمیه - دانشکده الهیات و معارف اسلامی، ۱۳۸۴.

۱۰. بررسی نسخ و تخصیص، حبیبه رحیم پور، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: سید علی پور منوچهری، استاد مشاور: امراله نیکومنش، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی - دانشکده ادبیات و علوم انسانی، ۱۳۹۱.

۱۱. پاسخ به شبهه انفعال در ذات الهی در سه مسأله فلسفی - کلامی از نظر ملاصدرا، بدها، استجابت دعا، سخط و محبت، خدیجه هاشمی، کارشناسی ارشد استاد راهنما: سید صدرالدین طاهری، استاد مشاور: حوران اکبر زاده، دانشگاه علامه طباطبایی - دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجی، ۱۳۹۰.

۱۲. تبیین کلامی فلسفی مسأله بدها و بررسی رابطه آن با علم الهی، معصومه کچویی، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: مهناز امیرخانی،

استاد مشاور: زهره تویزانی، دانشگاه الزهراء - دانشکده الهیات ۱۳۹۱.

۱۳. تحقیق در شبهات فلسفی و کلامی بدها، طاهره عابدی، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: مهدی ده‌باشی، دانشگاه پیام نور - دانشکده علوم انسانی ۱۳۸۵.

۱۴. جایگاه هدایتی امام رضا علیه السلام در برون‌رفت از بحران‌های اعتقادی، نجمه رشیدی کیا، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: سید محمدکاظم طباطبایی، استاد مشاور: محمد پارچه‌باف دولتی، دانشکده علوم حدیث، ۱۳۹۱.

۱۵. جریان تفویض، مفوضه، در تاریخ کلامی و اعتقادی شیعه، فاطمه احمدی، استاد راهنما اصغر قائدان، استاد مشاور علیرضا جلالی، کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور، تهران، ۱۳۸۹.

۱۶. حدوث دهری، اصالت وجود و ماهیت و بدها در اندیشه میرداماد، سیده راضیه قریشی شهرکی، کارشناسی ارشد فلسفه و کلام اسلامی، استاد راهنما: مهدی دشت بزرگی، استاد مشاور: حسن رضازاده، دانشگاه کاشان - دانشکده علوم انسانی، ۱۳۸۸.

۱۷. حقیقت بدها از منظر ملاصدرا و فخر رازی، مریم رضیعی، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: حسن معلمی، استاد مشاور: محمد مهدی گرجیان، دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام - دانشکده الهیات و معارف اسلامی، ۱۳۹۰.

۲۴. مقایسه اصول کافی با صحیح بخاری در بخش خداشناسی، علم الرضا الحسینی، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: علی نصیری، استاد مشاور: محمدکاظم رحمان ستایش، جامعه المصطفی العالمیه - دانشکده الهیات و معارف اسلامی. ۱۳۹۳.

۲۵. مهم‌ترین تمایزات اعتقادی شیعه نسبت به اهل سنت، سید قاسم حسینی یزدان‌آباد، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: سید مرتضی حسینی شاهرودی، استاد مشاور: علیرضا کهنسال، دانشگاه فردوسی مشهد - دانشکده الهیات و معارف اسلامی شهید مطهری. ۱۳۹۱.

۲۶. نسخ در قرآن کریم و جایگاه آن در مباحث فقهی و اصولی، زهرا نویدی، استاد راهنما صدیقه اشرف، استاد مشاور محسن رزمی، کارشناسی ارشد: فقه و مبانی حقوق اسلامی، مشهد، ۱۳۸۷، ۱۴۳ ورق.

۲۷. نسخ و بدهاء در قرآن و حدیث، شهسوار رستمی، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: عبدالوهاب شاهرودی، استاد مشاور: محمد موسوی بجنوردی، دانشگاه تربیت معلم تهران، ۱۳۸۳.

۲۸. نقد و بررسی بدهاء و مسائل مربوط به آن، مظاهر صادقی، استاد راهنما عبدالله شکیبا، استاد مشاور محمدهادی قندهاری، کارشناسی ارشد، الهیات و معارف اسلامی، گرایش فلسفه و حکمت اسلامی، دانشگاه آزاد

۱۸. علم الهی و رابطه آن با بدهاء از دیدگاه صدرالمآلهین و فخر رازی، مینا سهرابی، کارشناسی ارشد استاد، راهنما: زهره برقعی، دانشگاه قم - دانشکده الهیات و معارف اسلامی. ۱۳۹۳.

۱۹. الفكر الکلامی عند الشهید الصدر (ره)، زید بطاط، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: عبدالجبار الرفاعی، استاد مشاور: علی معموری، دانشگاه صنعتی امیرکبیر، پلی تکنیک تهران - دانشکده مهندسی، ۱۳۸۶.

۲۰. قضا و قدر از دیدگاه آیات و روایات، علی توحیدی، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: علی عباسی، استاد مشاور: عبدالمجید زاهدت، دانشگاه علم و صنعت ایران - دانشکده مهندسی مکانیک. ۱۳۸۶.

۲۱. قضا و قدر، منصوره الوندی، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: احمد عابدی، دانشگاه قم. ۱۳۶۲.

۲۲. مفهوم الامامه عندالفریقین، محمد باوی، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: ابوالفضل روحی، استاد مشاور: محمدجعفر حسینیان، جامعه المصطفی العالمیه - دانشکده الهیات و معارف اسلامی. ۱۳۸۵.

۲۳. مقارنه الاراء الکلامیه عندالشیخ الصدوق و الشیخ المفید، فاضل موسوی، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: منصور نصیری، استاد مشاور: نذیر حسینی، جامعه المصطفی العالمیه - دانشکده الهیات و معارف اسلامی. ۱۳۸۶.

اسلامی، واحد تهران شمال، دانشکده علوم انسانی، گروه الهیات، ۱۳۸۹.

۲۹. ویژگی‌های شیعه در آئینه روایات الغدیر، مرضیه پاسالاری، کارشناسی ارشد، استاد راهنما: رضیه سادات سجادی، استاد مشاور: محمدهادی مفتاح، دانشگاه قم - دانشکده الهیات و معارف اسلامی، ۱۳۹۱.

مقاله‌ها

۱. احتمال بداء در نشانه‌های ظهور، نشریه: موعود، شماره ۱۳۷-۱۳۸.

۲. ارتباط بداء با اراده و علم الهی از جهت معناشناسی، محمد الله نیا سماکوش، انسان پژوهی دینی، بهار و تابستان ۱۳۸۸ - شماره ۱۹، ۱۶ صفحه - از ۱۵۵ تا ۱۷۰.

۳. ارتباط بداء با ظهور حضرت مهدی عجل- الله تعالی فرجه الشریف، خدا مراد سلیمان، انتظار موعود، پاییز ۱۳۸۸ - شماره ۳۰، ۲۸ صفحه - از ۸۹ تا ۱۱۶.

۴. اصل بداء، کاوشی پیرامون حقیقت بداء و دلایل آن، حبیب‌الله طاهری، رشد آموزش معارف اسلامی، تابستان ۱۳۷۸ - شماره ۶، ۳۸ صفحه - از ۳۶ تا ۴۱.

۵. الاعتقاد فی البداء، لطف‌الله صافی گلپایگانی، مجموعه مقالات کنگره شیخ مفید، شماره ۳۶، ۳ صفحه - از ۳۱ تا ۳۳.

۶. امامت از دیدگاه زیدیه و امامیه، محمد شفق خواتی، طلوع، بهار ۱۳۸۶، شماره ۲۱، ۲۲ صفحه - از ۹۳ تا ۱۱۴.

۷. اهمیت اعتقاد به بداء در منابع روایی شیعه، مجتبی حسینی سرابی، رسالت، ۲۲ آبان ۱۳۸۴، ص ۱۸.

۸. آموزه بداء در اندیشه امامیه از آغاز غیبت تا پایان مدرسه بغداد، سید جمال‌الدین موسوی، تحقیقات کلامی، پاییز ۱۳۹۲، سال اول - شماره ۱۸، ۲ صفحه - از ۵۱ تا ۶۸.

۹. آموزه بداء و علم الهی، رضا برنجکار، مکارم ترجمان، نشریه: علوم حدیث، شماره ۶۳.

۱۰. آموزه بداء و کتابشناسی آن، محمدرضا زادحوش، کتاب ماه دین، خرداد و تیر ۱۳۸۲ - شماره ۶۸ و ۶۹، ۱۵ صفحه - از ۶۶ تا ۸۰.

۱۱. بدا از نگاه معصومان علیهم‌السلام، رضا برنجکار، نشریه: فرهنگ جهاد، شماره ۲۰.

۱۲. البداء أو یحوح الله ما یشاء و یشئت، السید مرتضی العسکری، أفاق الحضارة الاسلامیة، شعبان ۱۴۲۵ - العدد ۱۴، ۱۰ صفحه - از ۱۶۱ تا ۱۷۰.

۱۳. بداء آموزه‌ای از آموزه‌های اسلامی، رضا برنجکار، نشریه: موعود، شماره ۹۶.

۱۴. بداء بین رد و اثبات، سید حسین نوری، فلسفه دین، پاییز ۱۳۹۲ - شماره ۳، ۳۰ صفحه - از ۱۴۹ تا ۱۷۸.

۱۵. بداء در تعالیم قرآن کریم، احادیث شیعی و حکمت متعالیه، علیرضا خواجه گیر، آینه معرفت، تابستان ۱۳۸۳ - شماره ۳، ۱۴ صفحه - از ۶۳ تا ۷۶.

۱۶. بدهاء در دیدگاه آیت‌الله نمازی، محمد بیابانی اسکویی، سفینه، بهار ۱۳۹۱- شماره ۳۴، ۲۷ صفحه - از ۴۰ تا ۶۶.
۱۷. بدهاء در قرآن و حدیث، محمدرضا عطایی، مشکوة، بهار ۱۳۸۳- شماره ۸۲، ۱۳ صفحه - از ۶۱ تا ۷۳.
۱۸. بدهاء در کلام اسلامی و ملاحظاتی تازه در حل آن، عباس زریاب، تحقیقات اسلامی، تابستان ۱۳۶۶- شماره ۴، ۱۳ صفحه - از ۱۸ تا ۳۰.
۱۹. البدهاء عند الشیخ المفید، هادی الیوسفی، مجموعه مقالات کنگره شیخ مفید، شماره ۸، ۷۳ صفحه - از ۳ تا ۱۰.
۲۰. بدهاء و نشانه‌های ظهور، نشریه: موعود، شماره ۳۷.
۲۱. بدهاء و نقد نظریه سلفیون معاصر، محمدجواد سعدی، مسعود صلواتی زاده، پژوهش‌های اعتقادی کلامی، پاییز ۱۳۹۲- شماره ۱۱، ۲۴ صفحه - از ۱۳۷ تا ۱۶۰.
۲۲. بدهاء یا محو و اثبات از منظر قرآن و حدیث، سید عبدالرسول حسینی زاده، مجله: معرفت، اردیبهشت ۱۳۹۱- شماره ۱۷۳، ۱۸ صفحه - از ۱۲۵ تا ۱۴۲.
۲۳. بدهاء: نقد و بررسی نظریه‌های اندیشمندان مسلمان، دکتر نوریه ریاضی، اندیشه دینی، تابستان ۱۳۸۷- شماره ۲۷، ۱۴ صفحه - از ۲۵ تا ۳۸.
۲۴. بدهاء، جعفر سبحانی، موعود، شماره ۹۹، اردیبهشت ۱۳۸۸، ص ۵۸-۵۹.
۲۵. بدهاء، نسخ، تفاوت آن‌ها با یکدیگر، سید محمد موسوی بجنوردی، مجله: نامه الهیات، زمستان ۱۳۸۶ - شماره ۱، ۱۶ صفحه - از ۴۹ تا ۶۴.
۲۶. بدهاء در اشعار مولوی، جلیل مشیدی، کلام اسلامی، تابستان ۱۳۷۶- شماره ۲۲، ۱۷ صفحه - از ۱۲۶ تا ۱۴۲.
۲۷. بدهاء، یا دگرگونی سرنوشت به وسیله اعمال نیک و بد، جعفر سبحانی، مجله: درس‌هایی از مکتب اسلام، آذرماه ۱۳۹۱- شماره ۶۱۹، ۵ صفحه - از ۴۵ تا ۴۹.
۲۸. بررسی تطبیقی اراده الهی در فلسفه اسپینوزا و استاد مطهری، زهرا رسولی، محمدکاظم علمی، مطالعات اسلامی، فلسفه و کلام، ش ۲، پاییز و زمستان ۱۳۸۷: ص ۱۲۹-۱۶۷.
۲۹. بررسی مسئله بدهاء در آراء کلامی شیعه، مهدی نصیری، شیعه‌شناسی، تابستان ۱۳۸۵- شماره ۱۴، ۲۴ صفحه - از ۱۳۹ تا ۱۶۲.
۳۰. پاره‌ای از تعلیقات آیت‌الله میرزا مهدی اصفهانی بر احادیث اصول کافی، طالعی، عبدالحسین، سفینه، پاییز ۱۳۸۷- شماره ۲۰، ۱۶ صفحه - از ۲۸ تا ۴۳.
۳۱. پاسخ به شبهات ناصر القفاری درباره بدهاء و حید پاشایی، نشریه: معرفت کلامی، شماره ۹.
۳۲. تعلیقات آیت‌الله جعفری بر اصول کافی،

- نه باب از کتاب الحجة، مینا اسکویی، سفینه، تابستان ۱۳۸۸ - شماره ۲۳، ۲۵ صفحه - از ۱۴۴ تا ۱۶۸.
۳۳. تقدیری جای تقدیری دیگر، مفهوم بدهاء در آیات قرآن، ام‌کلثوم محمدی، مجله: رشد، آموزش قرآن، تابستان ۱۳۹۳، دوره یازدهم - شماره ۵، ۴۵ صفحه - از ۵۴ تا ۵۸.
۳۴. چهار نکته درباره قرآن، هادی مروی، مجله: سفینه، تابستان ۱۳۸۸ - شماره ۱۹، ۲۳ صفحه - از ۹ تا ۲۷.
۳۵. حقیقت بدهاء از دیدگاه شیعه، علی‌اکبر نصیری، نعیمه معین‌الدینی، نشریه: اسوه، شماره ۱۶۲.
۳۶. حقیقت بدهاء، آیا تغییر سرنوشت امکان‌پذیر است؟، طاهره عابدی، رشد آموزش معارف اسلامی، پاییز ۱۳۸۶ - شماره ۶۶، ۸ صفحه - از ۱۲ تا ۱۹.
۳۷. رساله‌ای در بدهاء، از علامه بلاغی، مجتبی الهی خراسانی، کلام اسلامی، پاییز ۱۳۷۵ - شماره ۱۹، ۹ صفحه - از ۳۵ تا ۴۳.
۳۸. رساله بدهاء، محقق شیروانی، صادق حسینی‌اشکوری، اطلاعات حکمت و معرفت، ش ۳۴، دی ۱۳۸۷، ص ۶۹ تا ۷۱.
۳۹. رویکردی فلسفی - کلامی به آموزه بدهاء بر مبنای اسلوب تحلیلی، رضا محمد زاده، جواد طاهری، آینه معرفت، پاییز ۱۳۹۰ - شماره ۲۸، ۲۶ صفحه - از ۱۱۴ تا ۱۳۹.
۴۰. سرشت انسان، خیر یا شر؟، حمید نوروزی، معرفت، خرداد ۱۳۸۳ - شماره ۷۸، ۷ صفحه - از ۶۸ تا ۷۴.
۴۱. شبهه و رد: البدهاء، مصطفی قصیرالعاملی، رساله‌التقلین، دی ۱۳۷۲ - شماره ۱۵، ۷ صفحه - از ۱۷۵ تا ۱۸۹.
۴۲. شبهه ورد: البدهاء فی القرآن و الحدیث، محمدهادی معرفت، مجله: رساله‌التقلین، اسفند ۱۳۷۴ - شماره ۱۶، ۱۶ صفحه - از ۵۰ تا ۶۵.
۴۳. شبهه ورد: البدهاء فی کفة المیزان، محمدهادی معرفت، رساله‌التقلین، خرداد ۱۳۷۵ - شماره ۱۷ و ۱۸، ۲۹ صفحه - از ۱۳۰ تا ۱۵۸.
۴۴. صلوة الدعاء و البدهاء، فی أعمال جلال - الدین محمد مولوی، جلیل مشیدی، مجله: العلوم الانسانية الدولية الجمهوريه الاسلاميه الايرانية، بهار ۱۳۸۴ - شماره ۲، ۱۲ صفحه - از ۸۱ تا ۹۲.
۴۵. مسئله بدهاء در مکتب تشیع، اکبر فایده‌ئی، نشریه: خردنامه صدرا، شماره ۶۹.
۴۶. فلسفه بدهاء، اکبر اسد علی زاده، مبلغان، تیر و مرداد ۱۳۸۶ - شماره ۹۳، ۸ صفحه - از ۷۲ تا ۷۹.
۴۷. کافی در آینه پژوهش، حمید سلیم گندمی، سفینه، بهار ۱۳۸۳ - شماره ۲، ۱۸ صفحه - از ۱۴۱ تا ۱۵۸.
۴۸. کتابنامه‌ای درباره بدهاء، مجموعه مقالات کنگره شیخ مفید، شماره ۹۳، ۳ صفحه - از ۳۳

تا ۳۵.

۴۹. کندوکاوی در مساله بداء، علی اکبر حسنی، مجموعه مقالات کنگره شیخ مفید، شماره ۹۳، ۳۰ صفحه - از ۳ تا ۳۲.

۵۰. مروری بر پاره‌ای از آرای علامه نمازی، علی اکبر تلافی داریانی، سفینه، بهار ۱۳۹۱ - شماره ۹، ۳۴ صفحه - از ۳۱ تا ۳۹

۵۱. مسألة البداء فی ضوء إفادات معلم الأمة الشيخ المفید، السيد سعید أختار الرضوی، رسالة التقرب، بهمن ۱۳۷۳ - شماره ۶، ۱۹ صفحه - از ۲۰ تا ۳۸.

۵۲. مسئله بداء در مکتب تشیع، اکبر فایده‌ئی، خردنامه صدرا، پاییز ۱۳۹۱ - شماره ۶۹، ۱۲ صفحه - از ۵ تا ۱۶.

۵۳. مصادیق بداء در قرآن کریم، ام کلثوم محمدی، نشریه: رشد آموزش قرآن، شماره ۴۲.

۵۴. مصادق شناسی بداء در قرآن و روایات و عدم مغایرت آن با علم الهی، ابراهیم نوری، حسین خاکپور، اندیشه نوین دینی، زمستان ۱۳۹۰ - شماره ۲۷، ۲۶ صفحه - از ۱۷۵ تا ۲۰۰.

۵۵. مطالعه تطبیقی مسئله بداء در تعالیم قرآن کریم، احادیث شیعی و حکمت متعالیه، علیرضا خواجه گیر، مجله: کلام اسلامی، بهار ۱۳۸۴ - شماره ۵۳، ۱۳ صفحه - از ۱۲۴ تا ۱۳۶.

۵۶. مفهوم عام بداء در مکتب اهل بیت، سید

محمد بنی هاشمی، محمدحسین سهیلی، پژوهش‌های نهج البلاغه، پاییز ۱۳۹۲، سال دهم - شماره ۳۸، ۱۸ صفحه - از ۵۱ تا ۶۸.

۵۷. مناظره و ویژگی‌های مناظرات امام رضا علیه السلام، سید علی ضیغم زیدی، پیام مبلغ، بهار و تابستان ۱۳۹۰ - شماره ۶، ۳۲ صفحه - از ۱۵۹ تا ۱۹۰.

۵۸. نظرة فی کتاب: البداء، السيد علی الفانی الإصفهانی، الهادی، سال ۱۳۵۸ - شماره ۳۵، ۸ صفحه - از ۲۸ تا ۳۵.

۵۹. نظریه «بداء» و سنت‌های اجتماعی و تاریخی، محمود تقی زاده داوری، مجموعه مقالات کنگره شیخ مفید، شماره ۴۳، ۲۹ صفحه - از ۳ تا ۳۱.

۶۰. نگاهی دیگر به بداء، اصغر دادبه، مجله: اشراق، بهار و تابستان ۱۳۸۹، سال سوم - شماره ۶ و ۲۲، ۷ صفحه - از ۱۶۵ تا ۱۸۶.

۶۱. هل البداء من أصول الشيعة؟، محمدهادی الیوسفی الغروی، مجله: الفكر الاسلامی، فروردین، اردیبهشت و خرداد ۱۳۷۹ - شماره ۲۲، ۲۳ صفحه - از ۱۴۱ تا ۱۶۲.

بخش دوم موضوعات مرتبط با بداء

در بخش دوم به موضوعات مرتبط با بداء پرداخته می‌شود و کتاب‌های این موضوعات معرفی می‌شود. این موضوعات عبارت‌اند از: نسخ، قضا، قدر، سرنوشت، جبر، اختیار، ام‌الکتاب، لوح محفوظ، لوح محو، لوح اثبات، اجل حتمی و اجل مسمی.

البته معرفی منابع مرتبط با موضوع بدهاء که در ذیل می‌آید، به این معنا نیست که تمامی کتاب‌های این موضوعات معرفی می‌شود، بلکه برای سهولت محققان برخی از کتاب‌ها معرفی می‌شود و هر یک از موضوعات عنوان شده نیازمند نگارشی جدا دارد که از خداوند توفیق آن را خواستاریم.

۱. ... القضاء والقدر، ابی بکر احمد بن الحسین بن علی بن موسی البیهقی؛ تحقیق محمد بن عبدالله العامر، ریاض: مکتبه العبیکان، ۱۴۲۱ ق = ۲۰۰۰ م = ۱۳۷۹، ص ۴۴۵.

۲. ... القدر، احمد بن تیمیہ؛ جمع و اعداد عبدالرحمن بن محمد بن قاسم العاصمی النجدی الحنبلی؛ ساعده ابنه محمد، بیروت: موسسه الرساله، ۱۴۱۸ ق. = ۱۹۹۷ م. = ۱۳۷۶، ص ۵۷۲.

۳. اختیار، عبدالله صالح، تهران: اعلمی، ۱۳۵۰ ص.

۴. الاراده الالهیه التکوینیہ و التشریحیہ، جعفر السبحانی، قم: موسسه الامام الصادق (ع)، ۱۴۲۴ ق. = ۱۳۸۲، ص ۶۴.

۵. اراده الهی و رابطه آن باصفات و آثار خداوند: بررسی و نقد نظریات الهی‌دانان مسلمان، نوریہ ریاضی، سبزوار: دانشگاه تربیت معلم سبزوار، ۱۳۸۹، ۳۲۷ ص.

۶. اراده مظهر شخصیت یا جبر و اختیار، عباس آرام، تهران: رجی، ۱۳۵۰، ۲۹۵ ص.

۷. الاستبصار فی التحدث عن الجبر والاختیار،

محمدزاهد الکوثری، قاهره: المکتبه الازهریہ للتراث، ۱۴۲۶ ق. = ۲۰۰۵ م. = ۱۳۸۴، ۴۱ ص.
۸. استفصاء النظر فی القضاء والقدر. الفرق بین کلام النبی و قول الوصی، جمال‌الدین ابی منصور الحسن بن یوسف بن علی بن المطهر الحلی المشهور بالعلامه الحلی؛ تحقیق محمد الحسینی النیسابوری، دار انباء الغیب، ۱۴۱۸ ق. = ۱۳۷۷، ۱۰۹ ص.

۹. اسلام اولین دین، آخرین شریعت: (تاملی تازه در دانش ناسخ و منسوخ در فقه اسلامی)، اقبال علی میرزایی، شهرکرد: دانشگاه شهرکرد، ۱۳۸۹، ۸۰ ص

۱۰. الاعتبار فی الناسخ و المنسوخ من الآثار، تصنیف ابی بکر محمد بن موسی الحازمی الهمدانی؛ حقه و خرج حدیثه و علق علیه عبدالمعطی امین قلجی، کراچی: جامعه الدراسات الاسلامیه، م ۱۹۸۹ = ۱۳۶۸، ص ۶۶۱.

۱۱. الانسان والقدر، مرتضی المطهری؛ محمدعلی التسخیری؛ به سفارش مرکز اعلام الذکری الرابعه لانتصار الثوره الاسلامیه فی ایران، تهران: منظمه الاعلام الاسلامی، قسم العلاقات الدولیه، ۱۴۰۳ ق. = ۱۳۶۲، ۱۲۰ ص.

۱۲. التبیان لرفع غموض النسخ فی القرآن، مصطفی ابراهیم الزلمی، تهران: نشر احسان، ۱۳۹۳، ۳۶۶ ص.

۱۳. الجبر والاختیار، محمدتقی الجعفری؛

۲ ج و بوستان کتاب قم (مرکز النشر التابع لمكتب الاعلام الاسلامي)، ۱۴۲۸ ق. = ۱۳۸۶، ۸۹۶ص.

۲۰. الانسان بين الجبر و التفويض، جعفر السبحاني، قم: موسسه الامام الصادق عليه السلام، ۱۴۲۴ ق. = ۱۳۸۲، ۱۰۰ ص.

۲۱. الانسان مسير ام مخير، محمد سعيد رمضان البوطي، بيروت: دارالفكر المعاصر؛ دمشق: دارالفكر، ۱۹۹۸ م. = ق. ۱۴۱۹ = ۱۳۷۷، ۲۳۸ ص. و در سال ۲۰۰۴ م. = ۱۳۸۴ در ۲۳۸ صفحه چاپ شده است.

۲۲. انسان و سرنوشت، مرتضی مطهری، تهران: آدینه سبز، ۱۳۸۸، ۱۶۰ ص، اين كتاب توسط ناشران مختلف و در سالهای مختلف چاپ شده است. همچنين به زبان عربی نيز ترجمه و چاپ شده است.

۲۳. انقاذ البشر من الجبر و القدر، المرتضى علم الهدى على بن الحسين بن موسى الموسوى؛ باشراف احمد الحسينى الاشكورى، قم: مجمع ذخائر اسلامى، ۱۴۲۵ ق. = ۲۰۰۴ م. = ۱۳۸۳، ۷۸ ص.

۲۴. الايمان بالقدر، يوسف القرضاوى، قاهره: مكتبه وهبه، ق. ۱۴۲۱ = ۲۰۰۰ م. = ۱۳۷۹، ص ۱۰۴.

۲۵. ايمان به قضا و قدر، سمير حلي؛ مترجم محمد پور مراد خان؛ تصويرگر هيبت احمدى، تهران: نشر احسان، ۱۳۹۲.

۲۶. آزادى اراده انسان در كلام اسلامى، طاهره

تعريب حسين الواسطى، قم: المركز العالمى للدراسات الاسلاميه، ۱۴۲۸ ق. = ۱۳۸۶، ۳۰۰ص.

۱۴. الدعاء و القضاء و القدر: اوامره و حكمته، محمد محمود احمد، موسى الخطيب، قاهره: مركز الكتاب للنشر، ۱۹۹۷ م. = ۱۴۱۷ ق. = ۱۳۷۶، ۲۴۸ص.

۱۵. الناسخ و المنسوخ، ابن العتافى الحلبي؛ دراسة و التحقيق ثامر كاظم الخفاجى، قم: مكتبه آيه الله العظمى المرعشى النجفى الكبرى قدس سره، الخزانة العالميه للمخطوطات الاسلاميه، ۱۴۳۲ ق. = ۲۰۱۱ م. = ۱۳۸۹، ۱۵۶ص.

۱۶. النسخ بين المفسرين و الاصوليين: دراسة موضوعية شاملة فى انواع النسخ و ما قيل فيه من آراء، عبدالرسول الغفارى، قم: مركز المصطفى عليه السلام العالمى للترجمة و النشر، ۱۴۳۱ ق. = ۱۳۸۹، ۳۶۰ص.

۱۷. النظر المختار فى الجبر و الاختيار على ضوء الكتاب و السنه، لمولفه عبدالجواد علم الهدى الخراسانى؛ باشراف محمدرضا علم الهدى، قم: رسول اعظم عليه السلام، ۱۳۹۰، ۲۸۶ ص.

۱۸. الامر بين الامرين، جعفر بن حسين الحسينى الفندرسكى الشاهرودى، تهران: ۱۳۸۲ ق. = ۱۳۴۰، ۱۶ص.

۱۹. الامر بين الامرين: تحقيق اتيق حول نفى الجبر و التفويض و اثبات الامر بين الامرين، السيد حسين الشمس، قم: كتاب ناب، ۱۳۹۲،

به پرسش‌ها و شبهات قرآنی، قم: جمال، ۱۳۸۹، ۱۴۱ص.

۳۶. التبیان لرفع غموض النسخ فی القرآن، مصطفی ابراهیم الزلمی، اربیل: مکتب التفسیر للطباعه و النشر، ۲۰۰۰ م. = ۱۳۷۹، ۴۵۲ص.

۳۷. تحقیق در مساله جبر و اختیار، محمدصادق روحانی؛ ترجمه محمدهادی یوسفی، قم: مرکز بررسیهای اسلامی، ۱۳۹۶ هـ = ۱۳۵۴، ۱۸۴ص.

۳۸. تدبیر و تقدیر در نظام آفرینش از دیدگاه قرآن و حدیث، به اهتمام مهدی امین؛ با نظارت محمد بیستونی، قم: بیان جوان؛ مشهد: آستان قدس رضوی، شرکت به نشر، ۱۳۸۹، ۳۵۸ص.

۳۹. تقدیر و سرنوشت، حسن رهبرزاده، تهران: پارسا، ۱۳۸۱، ۲۴۱ص.

۴۰. توحید افعالی و اختیار انسان: از دیدگاه متکلم، فیلسوف و عارف، طوبی علیزاده، فاطمه احمدی، شهر ری: دانشیاران ایران، ۱۳۹۲، ۱۸۴ص.

۴۱. جبر و اختیار - قضا و قدر، مرکز بازآفرینی معارف دینی شهر آفتاب، اصفهان: سازمان فرهنگی تفریحی شهرداری اصفهان، مرکز بازآفرینی معارف دینی شهر آفتاب، ۱۳۸۷، ۱۰۳ص.

۴۲. جبر و اختیار در قرآن برگرفته از تفسیر المیزان علامه طباطبایی و جبر و اختیار محمدتقی جعفری، مینو کسائیان، اصفهان:

روحانی، حلیمه حسینی، قم: مرکز جهانی علوم اسلامی، ۱۳۸۱، ۲۸۰ص.

۲۷. آزادی در آینه عقل و نقل، مهرداد ویس کرمی، اصفهان: محبان، ۱۳۸۵، ۱۳۵ص.

۲۸. آزادی و علیت در فلسفه اسلامی معاصر و فلسفه معاصر مغرب‌زمین، محسن اراکی، تهران: موسسه پژوهشی حکمت و فلسفه ایران، ۱۳۹۲، ۱۹۴ص.

۲۹. بازتاب تقدیر در مثنوی مولانا، سروناز جاویدان، تهران: ابتکار نو، ۱۳۹۱، ۲۷۶ص.

۳۰. بحثی درباره جبر و اختیار، زین العابدین قربانی، تهران: بعثت، ۲۹۲ص.

۳۱. بررسی تاریخی جبر و اختیار از نظر معتزله، اشاعره، ماتریه، زیدیه، امامیه، وهابیه و مکاتب کلامی و فقهی آنان، عزیز محمد پور (عبدالعزیز داشبندی مکرری)، تهران: تابش فرهنگ، ۱۳۸۹، ۳۱۳ص.

۳۲. بررسی تطبیقی نسخ در قرآن، سید عبدالرسول حسینی زاده، قم: بوستان کتاب قم، ۱۳۹۰، ۳۰۳ص.

۳۳. بررسی جبر و اختیار در دین زردشتی و اندیشه مولانا، منصور عباسیان، تهران: قلم پارسی، ۱۳۹۰، ۲۷۰ص.

۳۴. بررسی و نقد دیدگاه‌های مستشرقان درباره نسخ در قرآن کریم، علی شریفی، رشت: کتاب مبین، ۱۳۸۶، ۱۵۱ص.

۳۵. پرسمان قرآنی جبر و اختیار، علی کرجی؛ تهیه مرکز فرهنگ و معارف قرآن گروه پاسخ

- خاتم‌الانبیاء، ۱۳۸۸، ۱۱۲ ص.
۴۳. جبر و اختیار در معارف اسلامی، میرابوطالب رضوی‌نژاد، رشت: دهمسرا، ۱۳۹۱، ۴۰۰ ص.
۴۴. جبر و اختیار و قضا و قدر در مثنوی، قادر فاضلی، تهران: فضیلت علم، ۱۳۸۶، ۱۴۵ ص.
۴۵. جبر و اختیار: بررسی مکاتب جبر و اختیار از دیدگاه قرآن و اصول فلسفی، بحث‌های سبحانی؛ علی ربانی گلپایگانی، قم: موسسه امام صادق علیه السلام، ۱۴۲۳ ق. = ۱۳۸۱، ۴۵۶ ص.
۴۶. جبر و اختیار، حسن الوندی، همدان: روزاندیش، ۱۳۸۸، ۸۱ ص.
۴۷. جبر و اختیار، زین العابدین قربانی، تهران: شفق، ۱۳۶۱، ۱۱۲ ص.
۴۸. جبر و اختیار، کریم نافع‌ی فرد، تهران: عابد، ۱۳۸۱، ص ۲۲۱.
۴۹. جبر و اختیار، محمدتقی جعفری، تهران: موسسه تدوین و نشر آثار علامه جعفری، ۱۳۷۹، ۳۱۸ ص، این کتاب در سال‌های مختلف توسط ناشران مختلف به چاپ رسیده است.
۵۰. جبر و اختیار، محمدصادق روحانی؛ ترجمه حمیدرضا صادقی، قم: مهر امیرالمومنین علیه السلام، ۱۳۸۹، ۱۴۴ ص.
۵۱. جبر یا اختیار، این یا آن یا هر دو، زهرا علیان نجف آبادی، سمیرم: سام آرام، ۱۳۹۳، ۱۱۹ ص.
۵۲. جنگ سرنوشت، اسماعیل شاکر اردکانی، قم: جام جوان، ۱۳۸۲، ص ۲۲۳.
۵۳. جهان بینی اسلامی ۳: عدل الهی و قضا و قدر، مرتضی مطهری، تهران: موسسه فرهنگی و مطالعاتی نهج، ۱۳۸۳، ۱۲۵ ص.
۵۴. چگونه تقدیر خود را تدبیر کنیم، نگرشی تحلیلی پیرامون آیه ۹۶ از سوره مبارکه اعراف: سمیرا (سنا) مهدی نژاد؛ تهیه و تنظیم گروه معارف موسسه پژوهش و مطالعات عاشورا، مشهد: تاسوعا، ۱۳۹۳، ۲۲۴ ص.
۵۵. حدود آزادی انسان از دیدگاه مولوی (جبر و اختیار)، رحیم نژادسلیم، تهران: طهوری، ۱۳۶۴، ۱۸۸ ص.
۵۶. حدیث حول الجبر و التفویض، عبدالله حسن هاشم الموسوی البحرانی، قم: موسسه المعارف الاسلامیه، ۱۴۲۴ ق. = ۱۳۸۲، ۱۸۲ ص.
۵۷. حدیث‌الطلب والاراده للامام‌الامجد الی قره عینه‌السید‌المجاهد‌الاحمد، محمد المحمدی الجیلانی، تهران: موسسه تنظیم و نشر تراث‌الامام‌الخمينی (س)، موسسه مطبوعه‌العروج، ۱۳۸۷، ۱۸۵ ص.
۵۸. حقائق و شباهت حول معنی‌النسخ فی‌القرآن‌الکریم، محمد عماره، قاهره: انتشارات دارالسلام، ۱۴۳۱ ق. = ۲۰۱۰ م. = ۱۳۸۹، ۲۲۲ ص.
۵۹. خدا و مساله شر، محمدحسن قدردان قراملکی، قم: حوزه علمیه قم، دفتر تبلیغات اسلامی، مرکز انتشارات،

- ۱۳۷۷، ۲۹۶ ص.
۶۰. خط سرنوشت، عزیزالله سالاری، تهران: آوین نگار، ۱۳۹۳، ۲۰۰ ص.
۶۱. خیرالایر در جبر و قدر. به‌ضمیمه دو رساله کسب و اقسام فاعل، حسن حسن‌زاده آملی، قم: حوزه علمیه قم، دفتر تبلیغات اسلامی، مرکز انتشارات، ۱۳۷۵، ص ۲۰۸. این کتاب در سالهای مختلف توسط ناشران مختلف به چاپ رسیده است.
۶۲. دلیل عقل جبر و اختیار از دیدگاه امام فخررازی و باروخ اسپینوزا، اسداله مرتضایی، تهران: راشدین، ۱۳۹۲، ۱۳۷ ص.
۶۳. دو رساله در فلسفه اسلامی: تجدد امثال و حرکت جوهری، جبر و اختیار از دیدگاه مولوی، جلال‌الدین همائی، تهران: هما، ۱۳۸۹، ۱۰۶ ص، این کتاب در سالهای مختلف توسط ناشران مختلف به چاپ رسیده است.
۶۴. راه سوم میان جبر و تفویض، علیرضا سبحانی؛ تقریری گویا از بحث‌های آیت‌الله العظمی سبحانی، قم: موسسه امام صادق علیه السلام؛ انتشارات توحید، ۱۳۹۱، ۲۰۸ ص.
۶۵. رساله علامه بزرگوار محمد دهدار در قضا و قدر، به تصحیح و پیشگفتار و تعلیقات حسن حسن‌زاده آملی، قم: قیام، ۱۳۷۸، ص ۷۸
۶۶. رساله قضا و قدر ابن سینا (متن عربی و ترجمه و شرح کهن فارسی)، اسماعیل بن حسن جرجانی؛ با مقدمه و تصحیح محمد کریمی زنجانی اصل، تهران: اساطیر، ۱۳۸۳، ص ۳۰۰.
۶۷. رساله الامضاء فی القدر والقضاء و ایضا النظر فی الجبر والقدر (التفویض)، عبدالحمید الشریبانی، بی‌جا: بی‌نا، ۱۰۷ ص.
۶۸. رساله الطلب والاراده، الامام الخمینی؛ تعلیق محمدرضا محمد، بیروت: دارالمحججه البيضاء: دارالرسول الاکرم، ۱۹۹۳ م. = ۱۴۱۳ ق. = ۱۳۷۲، ۱۲۰ ص.
۶۹. رساله‌ای در باب مشیت الهی (از تقریرات درس اعتقادات)، سیدناصر حسینی، تهران: آهنگ صبح، ۱۳۹۱، ۷۸ ص.
۷۰. رفع ابهام نسخ در قرآن، مصطفی ابراهیم زلمی؛ مترجم ابوبکر حسن‌زاده، سنندج: آراس، ۱۳۹۲، ۵۲۰ ص.
۷۱. سدالمفر علی القائل بالقدر: درسه تحلیلیه عن بحث الاراده والطلب و نقد مقاله الجبر والتفویض و اثبات الامر بین الامرین، محاضرات محمداقصر علم الهدی؛ علی الرضوی، امیر الفخاری، حسن الکاشاری، تهران: منیر، ۱۳۸۷، ۶۴۰ ص.
۷۲. سرنوشت از دیدگاه علم و فلسفه، جعفر سبحانی، قم: موسسه تحقیقاتی و تعلیماتی امام صادق علیه السلام، ۱۳۸۲، ۱۷۸ ص؛ انتشارات توحید، ۱۳۶۱، ۲۲۴ ص.
۷۳. سرنوشت از دیدگاه قرآن و ویژه دانش پژوهان، مرتضی مطهری؛ تنظیم از علی اکبر ازهای، قم: شفق، ۳۱ ص.

۷۴. سرنوشت، جمال‌الدین شریف‌زاده، خرم‌آباد: افلاک، ۱۳۸۲، ص ۱۵۱.
۷۵. سیمای انسان مختار در قرآن کریم: جبر و اختیار، محسن میرباقری، تهران: نشر محمد عبدالله بن محمد، ۱۳۸۵، ۲۰۰ ص؛ انتشارات رایزن، ۱۳۷۸، ۲۴۴ ص.
۷۶. شخصیت‌های مثنوی در گذرگاه جبر و اختیار، مصطفی باباخانی، مشهد: ایران آزاد، ۱۳۹۰، ۲۴۰ ص.
۷۷. شرح کتاب الناسخ و المنسوخ، اثر شهاب‌الدین احمد البحرانی (ابن المتوج)؛ شارح عبدالجلیل الحسینی القاری؛ ترجمه و تصحیح و تعلیق محمد جعفر اسلامی؛ زیر نظر محمد مشکوة، تهران: بنیاد علوم اسلامی، ۳۳۳ ص.
۷۸. شرح و تفسیر لوح محفوظ، سید ابوالحسن حافظیان، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات، ۱۳۷۵، ۱۶۱ ص؛ سال ۱۳۸۶، ۱۶۴ ص.
۷۹. شفاء العلیل فی مسائل القضاء والقدر والحكمة والتعلیل، ابن قیم الجوزیه؛ تحقیق عمر بن سلیمان الحفیان، ریاض: مکتبه العبیکان، ق ۱۴۲۰ = ۱۹۹۹م = ۱۳۷۸، ج ۲.
۸۰. شفاء المریض فی الجبر والتفویض، محمدتقی سبط شیرازی، بی‌جا: بی‌نا، قرن ۱۳، ۹۰ ص.
۸۱. شناخت صبی‌ها و بحث درباره جبر و اختیار، نورالدین چهاردهی، تهران: میر
- (گوتنبرگ)، ۱۳۶۳، ص ۱۸۶.
۸۲. صفوة الراسخ فی علم المنسوخ و الناسخ، للامام ابی عبدالله شـ...عه؛ محمد ابراهیم عبدالرحمن فارس؛ راجع و قدم له رمضان عبدالنواب، قاهره: مکتبه الثقافة الدینیة، ۱۹۹۵ م. = ۱۴۱۵ ق. = ۱۳۷۴، ص ۲۳۷.
۸۳. طلب و اراده، امام خمینی، ترجمه و شرح سیداحمد فهری، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۹۱، ۱۵۶ ص.
۸۴. عدل و قدر، مرتضی مطهری؛ کاری از دبیرخانه طرح مطالعاتی بینش مطهر، تهران: بینش مطهر، ۱۳۹۲، ۲۶۰ ص.
۸۵. عقل و دین در اصول عقاید استدلالی، ابوالفضل برقعی، تهران، ج ۲.
۸۶. علم پیشین‌الهی و اختیار انسان، تالیف محمدتقی سهرابی‌فر، تهران: وثوق، ۱۳۸۶، ۳۱۲ ص.
۸۷. علم پیشین‌الهی و اختیار انسان، رضا باقی‌زاده؛ به سفارش مرکز تخصصی علم کلام، تهران: کمال اندیشه، ۱۳۸۹، ۲۲۵ ص؛ حوزه علمیه قم، مرکز مدیریت، ۱۳۸۹، ۲۲۴ ص.
۸۸. علم پیشین‌الهی و اختیار انسان، محمد سعیدی‌مهر، تهران: موسسه فرهنگی اندیشه: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۷۵، ۱۵۰ ص؛ ۱۳۸۵، ۱۶۰ ص.
۸۹. عوالم مینا: گفتاری در شیوه‌شناسی حقایقی مانند عرش، کرسی، لوح، قلم و ... و

- نام، تهران: انتشارات صبح فردا، ۱۳۹۳، ۷۶ ص.
۹۰. غزالی و مولوی: جبر و اختیار، علی اصغر بیانی، گرگان: مختومقلی فراغی، ۱۳۸۸، ۹۵ ص.
۹۱. فتح المنان فی نسخ القرآن، علی حسن العریض، مصر: مکتبه الخانجی، ۱۹۷۳ م. = ۱۳۵۲، ص ۳۵۰.
۹۲. فلسفه جبر و اختیار، زین العابدین قربانی، تهران: بعثت، ۱۳۹۳، ۳۸ ص.
۹۳. القدر: نظریه قرآنیه فی مسائل القضاء والقدر ...، عدنان الرفاعی، دمشق: عدنان رفاعی، ۱۹۹۹ م. = ۱۳۷۸، ۲۵۶ ص.
۹۴. القدر عند ابن تیمیة، راشد الغنوشی، بی جا: مرکز الایة للتنمیة الفکریة، ۱۴۲۶ ق. = ۲۰۰۵ م. = ۱۳۸۴، ۱۴۴ ص.
۹۵. قضا و القدر، باسمه کیال، بیروت: دارو مکتبه الهلال، ۱۹۸۳ م. = ۱۳۶۲، ص ۲۶۰.
۹۶. قضا و قدر از دیدگاه اسلام، علیرضا حیدرزاده، قم: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها، دفتر نشر معارف، ۱۳۹۰، ۲۶۰ ص.
۹۷. قضا و قدر از دیدگاه قرآن و روایات، گروه تحقیق محمدحسن صاحب‌دل... و دیگران؛ با نظارت محمد بیستونی، قم: بیان جوان، ۱۳۸۶، ۲۳۰ ص.
۹۸. قضا و قدر از دیدگاه ملاصدرا رحمه الله، حسن اسلامی، قم: شاکر، ۱۳۸۳، ص ۲۵۶.
۹۹. قضا و قدر در اشعار شعرا از دیروز تا امروز، فیروز آذر، تهران: درخت بلورین، ۱۳۹۰، ۴۱۵ ص.
۱۰۰. قضا و قدر در نظام آفرینش از دیدگاه قرآن و حدیث، به اهتمام مهدی امین؛ با نظارت محمد بیستونی، قم: بیان جوان؛ مشهد: آستان قدس رضوی، شرکت به نشر، ۱۳۸۹، ۳۵۶ ص.
۱۰۱. قضا و قدر و تاثیر آن در سلوک و رفتار انسان، عبدالکریم زیدان؛ ترجمه و توضیح محمدملازاده، تهران: زاهدان: حرمین، ۱۳۸۴، ۱۴۴ ص.
۱۰۲. قضا و قدر، رحیم پارسا، بی جا: محمدرضا پارسا، ۱۱۵ ص.
۱۰۳. قضا و قدر، عزیزالله سالاری، تهران: جهاد دانشگاهی، انجمن فرهنگی: جهاد دانشگاهی، واحد تهران، دانشکده الهیات، ۱۳۶۹، ۱۳۱ ص؛ موسسه نشر جهاد، ۱۳۷۸، ۲۱۸ ص.
۱۰۴. قضا و قدر، عمر سلیمان اشقر؛ مترجم گروه فرهنگی انتشارات حرمین، زاهدان: حرمین، ۱۳۸۹، ۱۲۰ ص. این کتاب توسط ناشران و مترجمان مختلف چاپ شده است.
۱۰۵. قضا و قدر، محمد غریب؛ ترجمه سمیره حکیمی، تهران: احسان، ۱۳۸۱، ۶۷ ص؛ ۱۳۷۷، ۴۷ ص.
۱۰۶. القضاء و القدر فی العلم و الفلسفه الاسلامیه، جعفر السبـحانی؛ تعریب

۱۱۴. گوهر اختیار: بحث پیرامون قضا و قدر، جبر و تفویض...، هادی عامری، قم: پیام حجت، ۱۳۹۰، ۹۴ ص.

۱۱۵. لب‌الاثرفی الجبر والقدر: تقریرا لمحاضرات آیه‌الله‌العظمی‌السید‌الامام‌الخمينی و تلیه رساله اخری فی الامر بین الامرین، جعفر السبجانی؛ مؤسسه تنظیم و نشر آثار الامام‌الخمينی، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر تراث‌الامام‌الخمينی (س)، مؤسسه مطبوعه‌العروج، ۱۳۸۷، ۲۵۲ ص.

۱۱۶. لوح محفوظ، تصنیف کی حافظیان؛ شرح و توضیحات و اشارات از سیدساجد حسین؛ به همت فیروزه حافظیان، تهران: مؤسسه فرهنگی خاتون قلم، ۱۳۹۰، ۱۱۲ ص.

۱۱۷. مسأله اختیار، علیرضا رحیمیان، تهران: منیر، ۱۳۹۱.

۱۱۸. مسئله اختیار در تفکر اسلامی و پاسخ معتزله به آن، بو‌عمران؛ ترجمه اسماعیل سعادت، تهران: شهر کتاب، هرمس، ۱۳۸۲، ۴۴۵ ص.

۱۱۹. مشیت الهی در سبب‌سازی و سبب‌سوزی، محمود اکبری، قم: گلستان ادب، ۱۳۸۳، ۱۷۶ ص.

۱۲۰. معمای سرنوشت: تحلیل قرآنی، علمی و تاریخی مسأله مهم جبر و اختیار...، ابراهیم بابائی‌آملی، قم: همگرا، ۱۳۸۹، ۱۶۲ ص.

۱۲۱. من روائع مباحث الايمان بالقضاء والقدر: الدرّة الهیة شرح القصیده التائیة فی حل المشکله

محمدهادی الیوسفی‌الغروی، تهران: مؤسسه البعثه، قسم الدراسات الاسلامیه، ۱۴۰۷ ق. = ۱۳۶۵، ۱۴۸ ص.

۱۰۷. قضاء و قدر و جبر و اختیار، محمدمه‌دی گرجیان؛ با ترجمه انتهاء رساله عرشیه، رساله سرالقدر، و رساله قضا و قدر؛ ابوعلی سینا، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۷۴، ۲۳۲ ص.

۱۰۸. قضاء و قدر: اختیار و عدالت قدر، بدیع‌الزمان سعید نورسی؛ ترجمه امیرصادق تبریزی، سنندج: کردستان، ۱۳۷۶، ۱۰۹ ص.

۱۰۹. القضاء والقدر فی القرآن والسنة والفکر الاسلامی، عبدالمحسن عبدالمقصود محمد سلطان، قاهره: مکتبه وهبه، ۲۰۰۰ م. = ۱۴۲۱ ق. = ۱۳۷۹، ۸۸ ص.

۱۱۰. فلائد المرجان فی الناسخ و المنسوخ من القرآن، لمرعی بن یوسف‌الکرمی‌الحنبلی؛ دراسه و تحقیق محمد الرحیل‌غرایبه، محمدعلی‌الزغول، عمان: دارالفرقان، م ۲۰۰۰ = ق ۱۴۲۱ = ۱۳۷۹، ۲۳۸ ص.

۱۱۱. کرانه‌های اختیار آدمی، علی‌فلاح‌رفیع، تهران: کانون اندیشه جوان، ۱۳۸۶، ۱۷۱ ص.

۱۱۲. کردار کردگار یا قضا و قدر، محمد عزیزی (برده رشی)؛ نادر کریمیان، بی‌جا: محمد عزیزی، ۱۳۷۲، ۱۳۶ ص.

۱۱۳. گفتگویی درباره قضا و قدر، علاء‌الدین باشار؛ ترجمه زاهد ویسی، تهران: احسان، ۱۳۸۰، ۶۷ ص.

باتصحیح و تحشیه و تعلیق از محمدجعفر اسلامی، تهران، ص ۳۲۹.

۱۲۸. الناسخ والمنسوخ فی القرآن الکریم، هبه بن سلامه بن نصرین علی البغدادی؛ درسه و تحقیق موسی بنای علیان العلیلی، بیروت: الدار العربیه للموسوعات، ۱۹۸۹ م. = ۱۳۶۸، ۲۲۰ ص.

۱۲۹. الناسخ والمنسوخ فی القرآن الکریم، لابن حزم الاندلسی؛ تحقیق عبدالغفار سلیمان البنداری، بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۰۶ ق. = ۱۹۸۶ م. = ۱۳۶۴، ۷۵ ص.

۱۳۰. نسخ در قرآن نقد تفکر انکار نسخ در قرآن، عزت الله مولائی نیا؛ ویراستار امرالله نصیری، تهران: نشر رایزن، ۱۳۷۸، ص ۴۴۵؛ دانشگاه قم ۱۳۹۰، ۴۹۵ ص.

۱۳۱. النسخ فی القرآن بین المویدین و المعارفین، محمد محمود ندا، قاهره: مکتبه الدار العربیه للکتاب، ۱۹۹۶ م. = ۱۴۱۷ ق. = ۱۳۷۵، ص ۱۷۵.

۱۳۲. نسخ و موقف العلماء منه، ثریا محمود عبدالفتاح، قاهره: دارالضیاء، م ۱۹۸۸ = ق ۱۴۰۸ = ۱۳۶۷، ص ۱۶۲.

۱۳۳. نظام بشریت، تالیف ناصر ناصر صالح آبادی، تهران: امیرکبیر، ۱۳۷۱، ص ۱۰۸.

۱۳۴. نقش علم در قضا و قدر، ایرج مرادی، کرمانشاه: مولف، ۱۳۹۱، ۱۳۰ ص.

۱۳۵. نگاه سوم به جبر و اختیار، محمدحسن قدردان فراملکی، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و

القدریه ابن تیمیه، تصنیف عبدالرحمن بن ناصر السعدی؛ اعنتی به ابو محمد اشرف بن عبدالله مقصود، ریاض: اضواء السلف، م ۱۹۹۸ = ق ۱۴۱۹ = ۱۳۷۷، ص ۱۰۴.

۱۲۲. ناسخ الحدیث و منسوخه، ابی حفص عمر بن احمد بن عثمان بن احمد معروف بابن شاهین البغدادی؛ درسه و تحقیق: کریمه بنت علی، بیروت: دار الکتب العلمیه، ۱۴۲۰ ق = ۱۹۹۹ م = ۱۳۷۸، ۶۸۸ ص.

۱۲۳. ناسخ القرآن و منسوخه و محکمه و متشابهه، ابوالقاسم سعد بن عبدالله الأشعری القمی؛ تحقیق عامر الشوهانی الزبیدی؛ اشرف لجنه التحقیق مکتبه علامه المجلسی، قم: مکتبه علامه المجلسی، ۱۴۳۲ ق، ۴۳۹ ص.

۱۲۴. ناسخ القرآن العزیز و منسوخه، لابن البارزی؛ تحقیق حاتم صالح الضامن، بیروت: موسسه الرساله، ۱۴۰۵ ق، = ۱۹۸۵ م، = ۱۳۶۴، ۶۷ ص.

۱۲۵. الناسخ و المنسوخ فی القرآن الکریم، ابی بکر بن العربی المعلقری؛ الدرسته عبدالکبیر العلوی المرغری، مکتبه الثقافه الدینیه، ق ۱۴ = م ۱۹ = ۱۳، ج ۲.

۱۲۶. الناسخ و المنسوخ فی القرآن، ابی عبید القاسم بن سلام، فرانکفورت: معهد تاریخ العلوم العربیه و الاسلامیه، ۱۴۰۵ ق = ۱۹۸۵ م = ۱۳۶۴، ۴۱۹ ص.

۱۲۷. الناسخ و المنسوخ، متن از ابن متوج؛ شرح از عبدالحسین الجلیل الحسینی القاری؛

- اندیشه اسلامی، ۱۳۸۴، ۳۹۸ ص.
۱۳۶. نگرشی قرآنی در فهم قدر و قضا، اسماعیل کس نزانی، بهزاد مولائی، سندج: آراس، ۱۳۸۸، ۹۵ ص.
۱۳۷. نگرشی قرآنی در فهم قدر و قضا، سندج: یالای رووناک، ۱۳۹۳، ۱۲۷ ص.
۱۳۸. نواسخ القرآن، جمال‌الدین ابی‌الفرج عبدالرحمن بن الجوزی القرشی البغدادی، بیروت: دارالکتب العلمیه، ق ۱۳، ۲۵۶ ص.

